

Η Σιωνίτης Εκκλησία και Μήτηρ των Εκκλησιών στον χρόνο

Ο Πανίερος Ναός της Αναστάσεως και ο Πανάγιος Τάφος υπήρξαν ανέκαθεν ιερά μνημεία συνδεδεμένα με την Εκκλησία των Ιεροσολύμων, που δομήθηκε γύρω τους, και με βάση τη ζωαρχική παρουσία τους. Για τον λόγο αυτό, είναι απαραίτητη η σύντομη εξέταση της ιστορίας του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων μέσα στον χρόνο, ως μικρή ιστορική εισαγωγή του προσκυνητή στα όσα θαυμαστά και εξαισία θα συναντήσει στα προσκυνήματα του Ναού, με στόχο να κατανοηθούν πληρέστερα όσα θα ακολουθήσουν, ενταγμένα στο ορθό εκκλησιολογικό και ιστορικό τους πλαίσιο.

Α. Από την Πεντηκοστή ως την Αραβική κατάκτηση

Η Εκκλησία των Ιεροσολύμων ιδρύθηκε, όπως είναι γνωστό, με την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος την ημέρα της Πεντηκοστής, από το θεόπνευστο κήρυγμα των Δώδεκα Αποστόλων. Πρώτος Επίσκοπός της υπήρξε ο Άγιος Ιάκωβος ο Αδελφόθεος, γιός του Ιωσήφ του Μνήστορος από την γυναίκα του, η οποία είχε πεθάνει πριν τον αρραβώνα του με την Θεοτόκο Μαρία. Μέσα στο γενικότερο εχθρικό περιβάλλον για τους χριστιανούς, τους οποίους καταδίωκαν τόσο οι Ιου-

δαίοι, όσο και οι Ρωμαίοι, ο Άγιος Ιάκωβος βρήκε μαρτυρικό θάνατο το 62.

Στις 10 Αυγούστου του 70 τα Ιεροσόλυμα καταστράφηκαν ολοκληρωτικά από τα στρατεύματα του Τίτου, γιού του Ρωμαίου αυτοκράτορα Βεσπασιανού. Έτσι, η έδρα της Σιωνίτιδος Εκκλησίας μεταφέρθηκε στην Πέλλα, όπου εξελέγη ως δεύτερος επίσκοπός της ο Συμεών. Η περίοδος αυτή διήρκεσε ως το 134, οπότε την χριστιανική κοινότητα διοίκησαν πολλοί επίσκοποι ιουδαϊκής καταγωγής, ως την εκλογή του πρώτου Έλληνα επισκόπου, του Μάρκου, που ηγήθηκε της επιστροφής των χριστιανών στα Ιεροσόλυμα.

Τα χρόνια που ακολούθησαν ήταν δύσκολα, καθώς οι διωγμοί βρισκόνταν σε πλήρη εξέλιξη, και κορυφώθηκαν σε πόλεις όπως η Καισάρεια της Παλαιστίνης και η Γάζα, όπου μαρτύρησαν πολλοί χριστιανοί, ενώ η Εκκλησία των Ιεροσολύμων αντιστάθηκε με κάθε πνευματικό μέσο, με προσευχή και καρτερία. Όταν ο Μ. Κωνσταντίνος κήρυξε την ανεξιθρησκεία, στα Ιεροσόλυμα υπήρχε μικρός μόνον αριθμός χριστιανών, που σύντομα άρχισαν να αυξάνονται, ώστε να υπάρξει περίοδος αναδημιουργίας και ακμής, από το 326 ως το 451.

Τα επίσημα εγκαίνια των ναών που έχτισε η Αγία Ελένη αναδεικνύοντας τα ιερότερα προσκυνήματα της χριστιανοσύνης, στις 13 ή 14 Σεπτεμβρίου του 335, με αυτοκρατορική χορηγία και την αμέριστη στήριξη του Μ. Κωνσταντίνου, οδήγησαν στην απαρχή ενός μεγάλου ρεύματος προσκυνητών, που απ' όλο τον κόσμο έσπευδαν να μεταβούν στα Ιεροσόλυμα, για να προσκυνήσουν τον Γολγοθά, τον Τίμιο Σταυρό και τον Πανάγιο Τάφο. Ενός ρεύματος που εξακολουθεί ογκούμενο ως και τις μέρες μας, και το οποίο, κατά τα γραφόμενα των Πατέρων της Εκκλησίας πρέπει να συνδυάζει την ταξιδιωτική και προσκυνηματική εμπειρία με προσωπικό πόθο, ευσέβεια και πνεύμα μετανοίας, ώστε να γίνεται αφορμή πνευματικού αναβαπτισμού.

Τα Ιεροσόλυμα λοιπόν, ιδίως από την κωνσταντίνειο πε-

ρίοδο και μετά, υπήρξαν η μόνιμη έδρα του επισκόπου της ευρύτερης μητροπολιτικής περιφέρειας της Καισάρειας της Παλαιστίνης, στον οποίο κατά παράδοση αποδίδονταν ιδιαίτερη τιμή, ως πνευματικού ηγέτη της πόλεως στην οποία μαρτύρησε, πέθανε και αναστήθηκε ο Κύριος. Αυτό κατοχυρώνεται από τον Ζ΄ Κανόνα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, και καθώς το κύρος του αυξανόταν διαρκώς, η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος προβίβασε τον τότε Επίσκοπο Ιεροσολύμων Ιουβενάλιο σε Πατριάρχη, με δικαιοδοσία να χειροτονεύει Επισκόπους και Μητροπολίτες στην Παλαιστίνη, αλλά και να συγκαλεί τοπικές συνόδους, αναλαμβάνοντας την προεδρία τους, «δια το είναι τα Ιεροσόλυμα έδρα του Βασιλέως των Βασιλευόντων».

Ως το 614 τα Ιεροσόλυμα υπήρξαν κέντρο πολλών και σκληρών θεολογικών ερίδων, και με μεγάλο κόπο, με πίστη και προσευχή, οι Ιεροσολυμίτες πατέρες κατάφεραν να διαφυλάξουν και να προβάλλουν την Ορθοδοξία. Στο πεδίο αυτό μεγάλοι υπήρξαν οι αγώνες ασκητών και μοναχών της Παλαιστίνης, όπως οι Άγιοι Σάββας, Θεοδόσιος ο Κοινοβιάρχης, Ιωάννης ο Ησυχαστής, Κυριακός και Χαρίτων. Παράλληλα δε, υποδέχονταν όλο και μεγαλύτερο ρεύμα προσκυνητών, οι οποίοι συνέρρεαν εδώ από όλα τα σημεία του ορίζοντα. Με αυτοκρατορικές χορηγίες χτίστηκαν πολλοί και σπουδαίοι ναοί, που ελάμπρυναν τα ιερά προσκυνήματα και επισήμαναν μία περίοδο ακμής για την Εκκλησία των Ιεροσολύμων.

Στις 19 Μαΐου 614 οι Πέρσες κατέλαβαν τα Ιεροσόλυμα, κατέστρεψαν το Ναό της Αναστάσεως, λεηλάτησαν και ερείπωσαν τους ναούς, κατέσφαξαν τους πατέρες και αιχμαλώτισαν τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ζαχαρία, παίρνοντας στην αιχμαλωσία και τον Τίμιο Σταυρό. Ο αυτοκράτορας Ηράκλειος κινήθηκε αμέσως, ώστε το 627 να απελευθερωθούν τα Ιεροσόλυμα και το 630 να επιστρέψει ο αιχμάλωτος Πατριάρχης, αλλά και το Τίμιο Ξύλο στην Αγία Πόλη. Ο διάδοχος μάλιστα του Πατριάρχη Ζαχαρία, ο Άγιος Πατριάρχης Μόδεστος (632-634) ανακαίνισε τα κτίσματα που οι Πέρσες είχαν καταστρέψει.

Β. Οι Άγιοι Τόποι υπό ισλαμική κατοχή

Στο μεταξύ μία νέα απειλητική δύναμη, οι νεοφώτιστοι στο ισλάμ Άραβες, εμφανίστηκαν προ των τειχών των Ιεροσολύμων. Αφού κυριεύθηκε η Δαμασκός, το 635 και νικήθηκε ο βυζαντινός στρατός στον ποταμό Γιαρμούκ, το 636, το 637 καταλήφθηκαν από τους Άραβες όλες οι πόλεις γύρω από τα Ιεροσόλυμα, με εξαίρεση την Ασκάλωνα και την Καισάρεια. Τέλος, το 638, μετά από πολλές ημέρες πολιορκίας, τα Ιεροσόλυμα παραδόθηκαν στους Άραβες, καθώς ο Πατριάρχης Σωφρόνιος, ως εκπρόσωπος του αυτοκράτορα έστειλε μήνυμα στον χαλίφη Ομάρ-Ιμπν-ελ-Χαττάπ, με σκοπό να διασωθούν οι Άγιοι Τόποι από την καταστροφή και την λεηλασία μιας κατάκτησης.

Ο χαλίφης μπήκε στην πόλη, όπου τον υποδέχθηκε ο Πατριάρχης Σωφρόνιος, στον οποίο μάλιστα παρέδωσε έγγραφο, με το οποίο εξασφάλιζε τη ζωή, τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και τους ναούς των χριστιανών της πόλης. Στο «Χρονικόν» του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Ευτυχίου (933-940) υπάρχει μάλιστα μια αναλυτική και γλαφυρή περιγραφή του τρόπου με τον οποίο ο Ομάρ απέφυγε να προσευχηθεί στο κτηριακό συγκρότημα του Ναού της Αναστάσεως και του Παναγίου Τάφου, ώστε να μην δοθεί αφορμή αργότερα στους μουσουλμάνους να διεκδικήσουν τον χώρο.

Συντάχθηκε και υπογράφηκε έτσι ο «Αχτιναμές», με τον οποίο ο χαλίφης παραχωρούσε ασφάλεια ζωής και ελευθερία άσκησης των θρησκευτικών και λατρευτικών καθηκόντων στο «βασιλικό έθνος των Ρωμαίων», αλλά και αναγνώριζε την κυριότητα του Ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων επί των προσκυνημάτων, συνεχίζοντας το καθεστώς που είχε διαμορφώσει ο Μ. Κωνσταντίνος. Ωστόσο, η τήρηση και ο σεβασμός των προνομίων αυτών δεν ήταν πράγματα αυτονόητα, καθώς υπήρξαν χαλίφες που πήραν σκληρά μέτρα εναντίον των χριστιανών, με αποτέλεσμα η Αγιοταφική Αδελφότητα να αγωνίζεται καθημερινά, ακόμη και με θυσίες ανθρω-

πίνων ζώων, για την διαφύλαξη του προνομιακού καθεστώτος. Στα πλαίσια αυτά, συχνές ήταν οι περιπτώσεις βεβηλώσεων του Ναού της Αναστάσεως και καταστροφών άλλων ναών, που πάντοτε αναστηλώνονταν με αυτοκρατορική βοήθεια από την Κωνσταντινούπολη.

Στις αρχές του 11^{ου} αιώνα, ο χαλίφης Αλ Χακίμ (996-1020) δήμεισε τη μοναστηριακή περιουσία, απαγόρευσε πολλές χριστιανικές τελετές και επέφερε καταστροφές στο Ναό της Αναστάσεως και στον Πανάγιο Τάφο, καθώς ακύρωσε τη συνθήκη που είχε υπογράψει με τους Βυζαντινούς. Την εποχή του καθιερώθηκε η πένθιμη ενδυμασία, και μόνον, για όλους τους χριστιανούς, απαγορεύθηκε η ανάρτηση σταυρών και εκδηλώθηκε σειρά βιαιών εξισλαμισμών, που είχε ως αποτέλεσμα τον εξαραβισμό ολοκλήρων περιοχών της Παλαιστίνης. Αντιθέτως άλλοι χαλίφες, όπως οι Αλ Ζαχίρ (1020-1035) και Αλ Μουστανσίρ (1035-1094) υπήρξαν περισσότερο φιλικόι προς τους χριστιανούς, με αποτέλεσμα να αυξηθεί, την εποχή τους, και το ρεύμα των προσκυνητών προς τους Αγίους Τόπους.

Από την άλλη πλευρά, στενός υπήρξε ο πνευματικός σύνδεσμος και η εκκλησιαστική κοινωνία με την Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως. Ας θυμηθούμε εδώ ότι πνευματικά αναστήματα της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων, όπως ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός και ο Μιχαήλ Σύγκελος, πρωταγωνίστησαν στον αγώνα κατά της εικονομαχίας, και στην προσπάθεια αποκρυστάλλωσης της ορθοδόξου δογματικής διδασκαλίας.

Γ. Η εποχή της Λατινοκρατίας

Στις 6 Ιουνίου 1099 οι Σταυροφόροι της Α΄ Σταυροφορίας έφτασαν έξω από τα τείχη των Ιεροσολύμων. Μετά από μία σύντομη πολιορκία, η πόλη καταλήφθηκε στις 15 Ιουλίου, και επηκολούθησε σφαγή μουσουλμάνων και ιουδαίων, από τα

φράγγικα στρατεύματα. Αμέσως μετά την κατάκτηση, η Αγιοταφική Αδελφότητα εκδιώχθηκε από το Ναό της Αναστάσεως και τον Πανάγιο Τάφο, όπου εγκαταστάθηκε το «Λατινικό Αγιοταφικό Τάγμα», και Λατίνος Πατριάρχης αντικατέστησε τον Ελληνορθόδοξο Πατριάρχη Ιεροσολύμων. Στα χέρια των Αγιοταφικών έμειναν μόνον ο ναός της Εύρεσης του Τιμίου Σταυρού, μέσα στο Ναό της Αναστάσεως, η μονή Μεγάλης Παναγίας και τα μοναστήρια έξω από τα τείχη της Αγίας Πόλης. Έτσι, το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων αναγκάστηκε να εγκατασταθεί στο Μετόχι της Λαύρας του Αγίου Σάββα, στην περιοχή του πύργου του Δαβίδ.

Στα ογδόντα οκτώ χρόνια που διήρκεσε η Λατινοκρατία, οι Ορθόδοξοι ασκούσαν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, και μάλιστα η ελληνική ήταν, μαζί με την λατινική, η καθημερινή γλώσσα της θείας λατρείας. Το 1101 μάλιστα, παρά τις λιτανείες και τις σχετικές τελετές των Λατίνων το Άγιο Φως δεν εμφανίστηκε, και καθώς οι Λατίνοι βγήκαν από το Ναό της Αναστάσεως τέλεσαν την καθιερωμένη λιτανεία οι Έλληνες, και το Άγιο Φως επεφάνη, γεγονός που οδήγησε στο αποτέλεσμα έκτοτε η τελετή του Αγίου Φωτός να θεωρείται καθαρώς ελληνική τελετή.

Το 1107 μάλιστα, ο Ρώσος ηγούμενος Δανιήλ περιγράφει την τελετή του Αγίου Φωτός όπως την παρακολούθησε στα Ιεροσόλυμα, και μας πληροφορεί ότι ο Λατίνος βασιλιάς των Ιεροσολύμων προσκαλούσε επισήμως τους Ορθοδόξους να πάρουν μέρος στην τελετή, γεγονός που φανερώνει την παραδοχή των Λατίνων για την προτεραιότητα των Ορθοδόξων στην τελετή, και στον εορτασμό του Πάσχα, γενικότερα.

Στις 2 Οκτωβρίου 1187 τα Ιεροσόλυμα παραδόθηκαν και πάλι στον σουλτάνο της Αιγύπτου Σαλαντίν, και οι Ορθόδοξοι ανέλαβαν και πάλι την κυριότητα των ναών, των μονών και των ιερών προσκυνημάτων, αφού οι Λατίνοι αποχώρησαν. Ο Σαλαντίν μάλιστα εξασφάλισε εγγράφως τη ζωή, τα προνόμια, αλλά και την θρησκευτική και λατρευτική ελευθερία των

Ορθοδόξων, συνεχίζοντας την πάγια ισλαμική πολιτική έναντι των Αγίων Τόπων και της χριστιανικής παρουσίας σε αυτούς. Οι Λατίνοι επανήλθαν για σύντομο διάστημα, το 1229-1239, όταν η Αγία Πόλη παραχωρήθηκε από τον σουλτάνο της Αιγύπτου Κιαμίλ στον αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β΄ (1215-1250), και εκδιώχθηκαν οριστικά από τα Ιεροσόλυμα το 1291.

Δ. Η κυριαρχία των Μαμελούκων

Τον 14^ο αιώνα στους Αγίους Τόπους κυριαρχούν οι Μαμελούκοι σουλτάνοι, οι οποίοι άλλοτε στήριζαν τα δικαιώματα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και της Αγιοταφικής Αδελφότητας, και άλλοτε τα καταπάτησαν βάνουσα, αφαιρώντας τους την κυριότητα ναών, μονών και κειμηλίων. Την εποχή μάλιστα αυτή ολοκληρώθηκε ο εξαραβισμός του μεγαλύτερου μέρους των χριστιανών της Παλαιστίνης, με αποτέλεσμα να αρχίσει η σταδιακή μετάφραση των ορθοδόξων λειτουργικών κειμένων στην αραβική γλώσσα.

Έτσι, στις αρχές του 16^{ου} αιώνα το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων βρίσκεται σε δύσκολη θέση, καθώς η άλωση της Πόλης του 1453 είχε στερήσει τα προσκυνήματα από την βυζαντινή αυτοκρατορική βοήθεια, και είχε οδηγήσει στην παρακμή και στην μερική εξαθλίωση.

Ε. Η οθωμανική κυριαρχία και η νεώτερη εποχή

Το 1517 ο Οθωμανός σουλτάνος Σελήμ Α΄ (1512-1520) κατέκτησε Παλαιστίνη, Συρία και Αίγυπτο, και έθεσε τους Αγίους Τόπους και τα Ιεροσόλυμα υπό οθωμανική κυριαρχία. Με ειδικό διάταγμά του, το γνωστό ως «Χάτι-Σερήφ», ο σουλτάνος αναγνώρισε τα ελληνορθόδοξα δίκαια και κυριαρχικά δικαιώματα στα προσκυνήματα των Αγίων Τόπων, στο Ναό της Αναστάσεως και στον Πανάγιο Τάφο, κατά το πρότυπο όλων

των μουσουλμάνων κατακτητών της Αγίας Γης, καθώς και παραπάνω αναφέρθηκε, παραλλήλως δε επικύρωνε και όλα τα παλαιότερα αυτοκρατορικά, χαλιφικά και σουλτανικά έγγραφα που κατοχύρωναν τα προαιώνια ελληνορθόδοξα δικαιώματα επί των προσκυνημάτων.

Η κατά καιρούς ωστόσο ανακίνηση ιστορικά ανυπόστατων διεκδικήσεων, από τους Λατίνους, τους Αρμενίους και τους Κόπτες, συντέλεσε ώστε η Αγιοταφική Αδελφότητα να βρίσκεται σε πλήρη ετοιμότητα και επαγρύπνηση. Στο πλαίσιο αυτό αρκετοί ήταν οι Πατριάρχες εκείνοι που ζήτησαν και έλαβαν σουλτανικά φερμάνια για την ανανέωση των ελληνορθόδοξων προνομίων, όπως ο Πατριάρχης Σωφρόνιος Δ' (1579-1608), που πήρε ανάλογο φερμάνι από τον σουλτάνο Μουράτ Γ' (1574-1595) και ο Πατριάρχης Θεοφάνης Γ' (1608-1644), που προκάλεσε την έκδοση αναλόγου σουλτανικού εγγράφου. Το 1645 μάλιστα εκπρόσωπος ευρωπαϊκού κράτους ζήτησε επισήμως από την Υψηλή Πύλη την αφαίρεση των κλειδιών του Παναγίου Τάφου από τους Έλληνες, για να λάβει την απάντηση ότι επρόκειτο περί απαραβίαστου δικαιώματος, το οποίο είχε παραχωρήσει ο ίδιος ο Προφήτης Μωάμεθ. Ακόμη και οι ανατρεπτικές των προνομίων αποφάσεις που κατά καιρούς εκδίδονταν με δωροδοκίες τελικά ακυρώνονταν, όπως συνέβη το 1628 με την απόφαση υπέρ των Ιησουϊτών, που ακυρώθηκε με ενέργειες του Οικουμενικού Πατριάρχη Κυρίλλου Λούκαρη, και με την απόφαση υπέρ των Αρμενίων, την οποία ακύρωσε ο ίδιος ο σουλτάνος Μουράτ Δ' (1623-1640), εκδίδοντας μάλιστα το 1634 νέο φερμάνι, στο οποίο εκ νέου επαναβεβαίωνε με λεπτομέρειες τα δικαιώματα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων.

Την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας συνεχίστηκαν βεβαίως, με την προσήκουσα μεγαλοπρέπεια, οι τελετές και οι ιερές ακολουθίες των Ορθοδόξων στο Ναό της Αναστάσεως και στον Πανάγιο Τάφο, με αποκορύφωμα την τελετή αφής του Αγίου Φωτός, κάθε Μεγάλο Σάββατο, για την οποία δια-

θέτουμε αρκετές μαρτυρίες προσκυνητών και επισκεπτών, όχι πάντοτε Ορθόδοξων. Οι οικονομικές δυσχέρειες του Πατριαρχείου αντιμετωπίστηκαν επιτυχώς με μια σειρά από «ζητείες», δηλαδή ταξίδια του Πατριάρχη ή άλλων κληρικών του Θρόνου σε ορθόδοξες χώρες, με τον σκοπό της συλλογής βοήθειας για τις ανάγκες της Αδελφότητας και του Ναού της Αναστάσεως. Στην διπλωματική πίεση που ασκούσαν οι Λατίνοι προς την Υψηλή Πύλη για την αλλαγή καθεστώτος στην Αγία Πόλη, οι Ορθόδοξοι απαντούσαν με την αγωνιστικότητα των Αγιοταφίτων, την ενεργό στήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και την συμπαράταξη ολοκλήρου του Γένους.

Παρά τον κίνδυνο αλλαγής καθεστώτος υπέρ των Λατίνων με την συνθήκη του Κάρλοβιτς, το 1699, η παρέμβαση του Μεγάλου Διερμηνέως της Υψηλής Πύλης Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου κατάφερε, την τελευταία στιγμή, να αναγνωρίσει εκ νέου την ελληνορθόδοξη κυριότητα επί του Παναγίου Τάφου και των ιερών προσκυνημάτων, η οποία και ολοκληρώθηκε το 1757, με φερμάνι του σουλτάνου Οσμάν Γ', όπου και υπάρχει λεπτομερής περιγραφή των δικαιωμάτων των Αγιοταφίτων. Αλλά και το 1852 ο Πατριάρχης Κύριλλος Β' φρόντισε για την έκδοση νέου σουλτανικού «Χάτι-Σερέφ», με το οποίο και πάλι ανανεωνόταν και αναγνωριζόταν τα ελληνορθόδοξα κυριαρχικά δικαιώματα στα Ιεροσόλυμα και στην Παλαιστίνη.

Το ίδιο καθεστώς επικύρωσε η συνθήκη των Παρισίων, το 1856 και η συνθήκη του Βερολίνου, το 1878, το άρθρο 63 της οποίας ρητώς αναφέρει ότι δεν επιτρέπεται καμία αλλοίωση στο προσκυνηματικό καθεστώς των Αγίων Τόπων. Την συνθήκη αυτή σεβάστηκαν και εφάρμοσαν τόσο η αγγλική διακυβέρνηση της Παλαιστίνης (1917-1948), όσο και η Ιορδανία, κατά το χρονικό διάστημα που της ανήκαν τα Ιεροσόλυμα. Παρόμοια είναι και η στάση του κράτους του Ισραήλ, σύμφωνα με την πολιτική του οποίου ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων και η Αγιοταφική Αδελφότητα είναι ελεύθεροι να ασκούν τα κυριαρχι-

κά, τα θρησκευτικά και τα λατρευτικά τους καθήκοντα και δικαιώματα, τόσο στο Ναό της Αναστάσεως και στον Πανάγιο Τάφο, όσο και στα προσκυνήματα της Αγίας Γης, γενικότερα.

Φυσικά, και σήμερα ακόμη υπάρχουν διεκδικήσεις και απειλές, κυρίως από τους Αρμενίους και τους Κόπτες, τις οποίες οι Αγιοταφίτες αντιμετωπίζουν πάντοτε με πνευματικότητα και δυναμισμό, με προσευχή και έργα, ώστε να διαφυλαχθούν τα προνόμια και τα κυριαρχικά δικαιώματα του Γένους στην πόλη και στην περιοχή όπου έζησε, δίδαξε, θαυματούργησε, έπαθε υπέρ ημών, σταυρώθηκε και αναστήθηκε ο Ιησούς Χριστός, ο Σωτήρας και Λυτρωτής των ανθρώπων.

Ο θυρεός του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων.